

Més enllà del document processal: les *Actes* del martiri de Justí

M. Teresa Fau
Universitat de Barcelona

ABSTRACT

Beyond the procedural document: *Acts* of the martyrdom of Justin

This article presents a review of the *Acts* of the martyrdom of Justin and his companions comparing it with other similar documents. At the same time, it underlines the coincidences, which are by no means casual, between these *Acts* and the Writings by Justin.

KEYWORDS: *Acts* of the Christian Martyrs, Justin, Early Christian Literature, Roman Empire

I. El màrtir, paradigma de conducta irreprotxable i vehiculador eficaç de doctrina, esdevingué un indiscutible punt de referència tant en el temps (gràcies, sobretot, a la celebració del seu *dies natalis*) com en l'espai (especialment, mitjançant les cerimònies vinculades a la seva —real o suposada— tomba¹). No és, doncs, gens estrany que aquesta figura hagi donat origen a una abundosa i variada producció de textos entre els quals destaquen les anomenades *Actes dels Màrtirs*².

1. SAXER 1980, BROWN 1981, DUVAL 1982, MARAVAL 2004².

2. Les *Actes* constitueixen un material heterogeni, de transmissió accidentada, sotmès a constants correccions i reelaboracions, que, redactat amb un to sovint vehement i a voltes tendencios, descriu la detenció, el judici i l'execució de persones acusades de pertànyer a comunitats cristianes. Hom ha pretès que aquests textos serien la transcripció —i d'aquí els ve la denominació— de les actes aixecades en ocasió de l'actuació judicial. Quant a la seva finalitat, es fa palesa una clara intenció de glorificar el màrtir i d'edificar els feligresos. Al segle XVII hi hagué un primer intent, protagonitzat pel jesuïta J. Bolland i pel benedictí

En aquest article farem un recorregut per l'*Acta del martiri de Justí i dels seus companys* tot comparant-la amb altres documents semblants. Ens hi empeny el fet que l'*Acta* a què al·ludim, tot i presentar els tòpics propis d'aquesta mena de textos, posseeix unes característiques que la fan mereixedora d'un estudi particular.

II.1 El text³ comença amb una vaga al·lusió cronològica: Ἐν τῷ καιρῷ τῶν ἀνόμων προσταγμάτων τῆς εἰδωλολατρείας ('en el temps dels il·legítims decrets d'idolatria'⁴). A continuació som informats del nom de l'home que jutjarà Justí i altres cristians conduïts a la seva presència. Es tracta del prefecte romà Rústic.⁵ Tot seguit comença un ἀγών entre ambdós personatges; i la primera pregunta serà sobre el gènere de vida de l'acusat: τίνα βίον βιοῖς; ('quina mena de vida duus?'⁶). La resposta de Justí és contundent: ἄμειπτον καὶ ἀκατάγνωστον πᾶσιν ἀνθρώποις ('irreprotxable i irrepreensible per a tohom'⁷).

Aquesta proclama s'adiu —i força— amb afirmacions que trobem en l'obra apologetica de Justí. En efecte, segons ell, els cristians són ciutadans 'excel·lents' (χρηστότατοι⁸) que paguen amb promptitud els impostos establerts⁹, obeeixen les autoritats i preguen per elles¹⁰. Els mots del nostre personatge ens remetent a declaracions semblants que llegim en contextos martirials. És el cas de l'*Acta dels màrtirs Escilitans*, on un tal Esperat fa constar la seva obediència a l'emperador¹¹ i la bona disposició a l'hora de pagar les taxes corresponents a tot allò que adquireix¹². És el cas també de l'*Acta d'Apol·loni*,

T. Ruinart, d'abordar aquests textos amb rigor acadèmic per tal de destriar el gra de la palla i fixar-ne el nivell de credibilitat. D'aleshores ençà les *Actes* foren estudiades per homes d'església entre els quals destaca DELEHAYE (1966²). Tanmateix, a partir, aproximadament, de la segona meitat del segle XX, la recerca en relació a aquests textos transcendí el context eclesiàstic i es veié enriquida per aportacions provinents d'àmbits molt diversos (cf. HARVEY 2011², 603-627).

3. De les tres recensions existents (A, B, C) seguim la versió A, que, segons MARAVAL (2010, 61), «est sans doute la forme originale du texte». Hi ha autors (MUSURILLO 1972, 42-61, SEELIGER-WISCHMEYER 2015, 103-127) que presenten les tres versions mentre que d'altres (LANATA 1973, 117-121, HILSHORT 1995³, 49-57) es limiten a mostrar la recensió A. REBILLARD (2017), en canvi, no es fa ressò de cap versió. Nosaltres farem servir l'edició de Hilshort. Quant a les traduccions dels textos, són totes nostres.
4. I. Per a LANATA (1973, 121-122), ens trobem davant de la traducció al grec d'un original llatí en la qual no s'han conservat les formalitats inicials (data, seu del procediment, etc.). Segons aquest autor, la referència a uns decrets 'il·legítims' correspondria a una època en què el cristianisme ja hauria estat legalitzat. Per a la descripció del format d'una acta judicial, vegeu DELEHAYE 1966², 125-131.
5. Personatge culte que pertany al cercle de Marc Aureli. Cf. M. Ant. I.7. La recensió C el defineix (2) com un individu δεινός i ple d'ἀσέβεια.
6. II.1.
7. II.2.
8. *Apol.*I.4.1.
9. *Apol.* I.17.1.
10. *Apol.* I.17.3.
11. 2.
12. 6.

on trobem el testimoni de respecte i pregària per l'estament imperial¹³ i de l'*Acta de Cebrià*, on hom afirma que els cristians preguen contínuament 'per tots els homes i per la salut dels mateixos emperadors' («pro omnibus hominibus et pro incolumitate ipsorum imperatorum»¹⁴).

II.2 La següent pregunta de Rústic —ποιους λόγους μεταχειρίζη; ('quines doctrines segueixes?'¹⁵)— escau d'allò més a l'acarament entre un home culte¹⁶ i algú que, si tenim present la seva obra, es presenta com a filòsof¹⁷. En efecte, al començament del *Diàleg amb Trifó*¹⁸, és amb aquest apel·latiu —φιλόσοφε— que l'interlocutor s'adreça a Justí i remarca que s'hi ha atansat perquè l'ha vist vestit a la manera dels filòsofs¹⁹. En aquesta mateixa obra, de títol inequívocament platònic, Justí explica²⁰ l'itinerari intel·lectual que ha seguit per arribar al coneixement de la veritat: estoics, peripatètics, pitagòrics i neoplatònics han estat objecte de la seva recerca fins que un ancià li parla del cristianisme i ell es converteix en adepte d'aquesta filosofia²¹. Convertit en fervent propagador de la *filosofia* cristiana²², la defensarà enfront dels adversaris un dels quals serà Crescent, a qui Justí, entre d'altres penjaments, titlla²³ de φιλόσοφος ('amic de la xerrameca') i φιλόκομπος ('amic de la petulància').

La relació que acabem de fer es resumeix perfectament —segons creiem— en la resposta de Justí: πάντας λόγους ἐπειράθην μαθεῖν· συνεθέμην δὲ τοῖς ἀληθέσι λόγοις τῶν Χριστιανῶν κἂν μὴ ἀρέσκωσι τοῖς ψευδοδοξοῦσιν ('he procurat d'aprendre totes les doctrines però m'he quedat amb les doctrines veritables dels cristians, encara que no agradin als qui tenen opinions falses'²⁴).

II.3 Un cop establerta la pertinença de Justí a la comunitat cristiana, Rústic s'interessa pels principis fonamentals de la seva fe: ποῖόν ἐστι δόγμα; ('en què consisteix aquesta creença?'²⁵).

13. 6.

14. I.2.

15. II.3.

16. Vegeu nota 5.

17. Tanmateix, l'atribució a Justí de la condició de filòsof genera dubtes. Cf. Moss 2012, 79-80.

18. I.1. Sobre l'ús, per part de Justí, de l'abillament propi dels filòsofs vegeu BOBICHON 2003, 571.

19. I.2. Cf. Eus. *H.E.* IV.11.8. A *Dial.* IX.2, Justí remarca que, quan ell fa el gest d'abandonar la conversa, Trifó el reté agafant-lo pel seu ἰμάτιον.

20. II.3 i ss.

21. Quant al valor suposadament biogràfic d'aquesta narració cf. HYLDAHL 1966, VAN WINDEN 1971 i EDWARDS 1991, 17-34. Encara que no tracta específicament d'aquest cas, considerem rellevant l'aportació de GRAU 2008, 67-102.

22. A l'*Apologia*, el nostre personatge declara (II.12.1) que, en una època en la qual ell gaudia dels ensenyaments de Plató (τοῖς Πλάτωνος χαίρων διδάγμασι), la fermesa dels cristians davant del sofriment li féu canviar l'opinió que tenia sobre aquest col·lectiu.

23. *Apol.* II.8.1. De fet, tot el passatge II.8 és un atac ferotge contra Crescent. Cf. Eus. *H.E.* IV.16.7-9.

24. II.3.

25. II.5.

La curiositat del jutge per la natura de la religió que practica l'acusat és una característica, no pas insòlita, de les *Actes*. Aquesta mena de preguntes permet al reu de lliurar-se a una exposició doctrinal que pot arribar a ser molt detallada (al capdavant, estem davant d'uns documents que serveixen per a l'edificació dels fidels). L'interès de Rústic té paral·lels en la curiositat del prefecte Culcià, que, en l'*Acta del martiri de Fileas*, interroga l'acusat sobre la tipologia dels sacrificis que complauen al seu déu²⁶, l'apòstol Pau²⁷, Moïses²⁸, la resurrecció²⁹ i el sentit de la crucifixió de Crist³⁰, tot permetent l'interlocutor de vehicular una abundosa informació catequètica. En altres ocasions, n'hi ha prou amb una sola pregunta per a provocar una detalladíssima resposta del màrtir que, sense cap voluntat de ser irreverents, podríem qualificar de *master-class*³¹.

Justí respon:

ὅπερ εὐσεβοῦμεν εἰς τὸν τῶν Χριστιανῶν θεόν, ὃν ἠγοῦμεθα ἓνα τούτων ἔξ ἀρχῆς δημιουργὸν τῆς τοῦ παντὸς κόσμου ποιήσεως, καὶ θεοῦ παῖδα Ἰησοῦν Χριστόν, ὃς καὶ προκεκήρυκται ὑπὸ τῶν προφητῶν μέλλων παραγίνεσθαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας κήρυξ καὶ διδάσκαλος καλῶν μαθημάτων. Μικρὰ δὲ νομίζω λέγειν πρὸς τὴν αὐτοῦ θεότητα προφητικὴν τινα δύναμιν ὁμολογῶν, ὅτι προκεκήρυκται περὶ τούτου ὃν ἔφην νῦν υἱὸν θεοῦ ὄντα. Ἴσθι γὰρ ὅτι ἄνωθεν προεῖπον οἱ προφῆται περὶ τῆς τούτου ἐν ἀνθρώποις γενομένης παρουσίας

en la devoció al Déu dels cristians, que considerem únic autor, des del principi, de la creació del món sencer, i en la devoció al fill de Déu Jesucrist, la vinguda del qual com a herald de salvació per al llinatge humà i mestre de bons coneixements ha estat anunciada pels profetes. Penso que faig un greuge a la seva condició divina si li reconec la capacitat profètica, perquè ha estat anunciat, sobre aquest de qui ara parlava, que és fill de Déu. I sàpigues que, de bell antuvi, els profetes prediren la seva presència entre els homes³².

La resposta a Rústic del nostre personatge conté, precisament, els punts cabdals de la doctrina que exposa en l'*Apologia* i en el *Diàleg amb Trifó*. En efecte, Justí emfatitza la qualitat demiúrgica de Déu³³, la filiació divina de

26. II.1-3. D'aquesta obra, que ha patit una transmissió molt accidentada, seguim la versió llatina (cf. KORTEKAAS 1995³, 245-315).

27. II.12 i 35, III.1-13, V.18.

28. II.14.

29. II.32.

30. IV.33.

31. Vegeu, a tall d'exemple, l'*Acta del martiri d'Apol·loni*, on el sant respon a una breu qüestió del procònsol Perennis sobre el logos creador de Déu (35) amb una prolixa i minuciosa exposició doctrinal (36-42).

32. II.5-7.

33. Déu com a δημιουργός de l'univers, *Apol.I.10.2*, *I.13.1*, *I.63.11*, etc.; Déu com a ποιητής, *Apol.I.59.1*, *I.67.2*, etc.

Crist³⁴, la seva *didaskalia*³⁵ i l'anunci profètic de la missió que dugué a terme³⁶. I no ens sembla irrellevant que la seva exposició acabi amb el terme *παρουσία* ja que és, precisament, Justí el primer escriptor cristià de qui tenim notícia que presenta la *Parusia* com a segona vinguda de Crist, no ja com a home sotmès a la mort sinó com a jutge suprem de la humanitat³⁷.

II.4 Després d'aquesta declaració de principis continua el judici. I ben aviat trobem l'element que en constitueix el punt culminant. Ens referim a la solemne proclama de pertinença al cristianisme. *Χριστιανός εἰμι* ('sóc cristià'³⁸) afirma Justí reproduint la fórmula d'adhesió que llegim en, pràcticament, totes les *Actes*, tant en grec com en llatí³⁹, tant en masculí com en femení⁴⁰; una fórmula concisa⁴¹ i rotunda, que pronuncia un individu culte i socialment rellevant com Pioni⁴² i una ignorant (i aparentment feble) esclava Blandina⁴³; una fórmula que empra el plàcid ancià Policarp⁴⁴ i també el vehement jove Maximilià⁴⁵.

II.5 Un canvi notable es produeix en el relat després de la solemne confessió. L'*ἄγών* entre els dos protagonistes és substituït per una sèrie de breus preguntes que Rústic adreça, de manera successiva⁴⁶, als detinguts que compareixen al costat de Justí: Caríton, Caritó, Evelpist, Híerax, Peó i Libèria⁴⁷. Tots ells es declaren cristians.

II.6 I tot seguit s'instaura altre cop l'*ἄγών* amb una pregunta amenaçadora del jutge: *ἐὰν μαστιγωθεὶς ἀποκεφαλισθῆς, πέπεισαι ὅτι μέλλεις ἀναβαίνειν εἰς τὸν οὐρανόν;* ('si ets assotat i decapitat, estàs convençut que pujaràs al cel?'⁴⁸).

34. *Apol.*I.12.9, I.13.3, I.14.1, I.31.7, etc.

35. *Apol.* I.12.9, I.13.3, I.14.4, etc.

36. Aquest és el *leitmotiv* del *Diàleg amb Trifó*. Vegeu també *Apol.*I.30 i ss.

37. Les al·lusions de Justí a la *Parusia* són especialment freqüents en el seu *Diàleg amb Trifó* (cf. 14.8, 31.1, 32.2, 40.4, 45.4, 49.2, 51.2, etc.).

38. III.4. A més de la descripció detallada de l'itinerari intel·lectual que l'ha conduït al cristianisme (cf. nota 20), Justí fa a *Apol.* II.13.2 una breu i solemne declaració de la seva fe.

39. N'és un exemple la proclama («Christianus sum») d'Esperat en l'*Acta dels màrtirs Escilitans* 13.

40. Considerem prou il·lustrativa al respecte l'afirmació («Christiana sum») de Perpetua en la *Passió de Perpetua i Felicitat* VI.4.

41. En ocasions hi trobem un breu afegitó. El bisbe Cebrià comunica (*Acta del martiri de Cebrià* I.2) el seu grau d'implicació en l'estructura organitzativa de l'església («Christianus sum et episcopus»).

42. *Acta del martiri de Pioni* VIII.2.

43. *Acta dels màrtirs de Lió* I.19.

44. *Acta del martiri de Policarp* X.1.

45. *Acta del martiri de Maximilià* I.2, I.3, II.6, II.8, II.9.

46. El procediment emprat evoca el passatge IX.3.9 de l'*Acta del martiri de Pioni*.

47. IV.1-9. BISBEE (1983, 129-157), que considera que alguns d'aquests noms són simbòlics, relaciona Caríton i Caritó amb *χάρις* i Evelpist amb *εὐελπις*.

48. V.1.

La menció de la pena de mort que recaurà sobre el reu contumaç és una altra característica comuna de les *Actes*. Ben sovint és acompanyada de l'esment de tortures⁴⁹ que, òbviament, no aconseguirà que l'acusat deposi la seva fe i cometi apostasia. Quant a l'al·lusió a l'ascensió al cel, l'ús, per part de Rústic, de l'expressió ἀναβαίνειν εἰς τὸν οὐρανόν ens remet directament a l'obra de Justí, que utilitza aquest gir i d'altres molt semblants amb gran freqüència⁵⁰.

La resposta a l'amenaça del jutge conté elements no mancats d'interès: ἐλπίζω ἐκ τῆς ὑπομονῆς ἐὰν ὑπομείνω. Οἶδα δὲ ὅτι καὶ τοῖς ὀρθῶς βιώσασιν παραμένει μέχρι τῆς ἐκπύρωσεως ('ho espero de la meua perseverança, si és que persevero. Sé que això està reservat a aquells que han viscut correctament fins a la conflagració'⁵¹).

La referència a la *perseverança* (també hauríem pogut traduir *endurança*) ens porta a un altre dels temes cars a Justí. El verb ὑπομένω és molt freqüent en la seva producció⁵² i en constitueix gairebé un tret identitari. Quant al mot ἐκπύρωσις, creiem que la seva presència just al final del parlament —tal com hem remarcat amb el terme παρουσία, esmentat en la cloenda del passatge II.7— està carregada de significació. Som davant d'un vocable que els dos antagonistes coneixen però que entenen de manera diferent. Rústic, sens dubte, assumeix la interpretació estoica de destrucció, natural, del món mitjançant el foc i posterior renaixement. En canvi, Justí, tot i conèixer el posicionament estoic⁵³, sosté que l'ἐκπύρωσις prové de Déu, que destruirà el món com a càstig⁵⁴.

II.7 Ens apropem al final del document. Després d'un breu intercanvi de frases en el qual el nostre personatge té ocasió de corroborar la seva creença cristiana amb l'ús de l'adverbi ἀκριβῶς⁵⁵, la forma verbal ἀπεφήνατο⁵⁶ introdueix el text de la sentència: οἱ μὴ βουλευθέντες ἐπιθῦσαι τοῖς θεοῖς, φραγελλωθέντες ἀπαχθήτωσαν τῇ τῶν νόμων ἀκολουθίᾳ ('els qui no han volgut fer sacrificis als déus han de ser flagel·lats i executats segons el procediment legal'⁵⁷).

49. Les *Actes* dels Escil·litans i la de Maximilià són dels pocs documents que no fan referència a suplicis. En canvi, les *Actes* dels màrtirs de Lió, la del diaca Vicenç i les de Tàrac, Probe i Andrònic en fan esment de manera continuada.

50. *Dial.* 36.5, 38.1, 39.4, 63.1, 82.1, etc.

51. V.2.

52. *Dial.* 18.3, 34.8, 46.7, 53.1, 67.6, 68.1, 95.2, 96.2, etc.

53. *Apol.*I.20.2. No és, però, Justí l'únic màrtir que coneix el terme ἐκπύρωσις. L'erudit Pioni també s'hi refereix (cf. *Acta del martiri de Pioni* IV.22).

54. *Apol.* II.6(7).1-3. Cf. I.57.1. Sobre l'anunci de l'ἐκπύρωσις per part de Moisès, cf. *Apol.* I.60.8. —Encara que Justí no comparteixi força teories dels estoics, n'elogia la doctrina moral (*Apol.* II.7(8).1).

55. V.3: ἀκριβῶς πέπεισμαι.

56. Sobre el caràcter *oficial* del terme, vegeu LANATA 1973, 122.

57. V.6.

Òbviament, la notificació de la sentència és l'altre element de les *Actes* que no pot faltar mai. És breu, contundent i mancada d'elements retòrics⁵⁸. Quan l'acusat la rep, ja sap que ha entrat en l'últim tram de la seva vida. En el cas de Justí, però, potser podríem pensar que li ha arribat amb una certa demora atès que, de manera insistent, havia reclamat de les autoritats un veredicta a propòsit dels cristians. En efecte, en l'*Apologia*⁵⁹, s'adreça als emperadors tot demanant-los que jutgin després de fer una indagació precisa i rigorosa⁶⁰, els fa constar que presenta la seva petició per escrit⁶¹, es declara segur d'estar sol·licitant quelcom just i veritable⁶² i no s'està d'assenyalar que un posicionament desfavorable als cristians desplauria Déu⁶³.

II.8 Proclamada la sentència, l'acta ens informa de la mort dels acusats i es clou amb una solemne invocació a la divinitat:

οἱ δὲ ἅγιοι μάρτυρες δοξάζοντες τὸν θεόν, ἐξελθόντες ἐπὶ τὸν συνήθη τόπον ἐτελείωσαν τὸ μαρτύριον ἐν τῇ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ὁμολογίᾳ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ εἰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

els sants màrtirs, glorificant Déu, es dirigiren al lloc habitual i acompliren el martiri en la confessió de fe en el nostre salvador per al qual és la glòria i el poder, juntament amb el Pare i l'Esperit Sant, ara i pels segles dels segles. Amén⁶⁴.

Ens demanem si l'expressió *δοξάζοντες τὸν θεόν*, que nosaltres hem traduït *glorificant Déu*, pot ser posada en relació amb els mots, explícits, d'acció de gràcies que trobem en nombroses *Actes* llatines⁶⁵. Quant a la solemne invocació final, sovintaja tant en textos escrits en grec com en llatí. En la major

58. En alguna ocasió, quan l'acta és escrita en grec, hom hi pot trobar la indicació que la sentència ha estat redactada Ῥωμαϊστί ('en llatí'). Cf., a tall d'exemple, l'*Acta del martiri de Pioni* XX.7.

59. No entrarem en el debat sobre si aquest títol inclou dues obres clarament diferenciades o una de sola dividida en dues parts. Cf. FREDOUILLE 1990, 1-22. Per a un resum dels arguments sobre la composició de l'obra apologètica de Justí, cf. MINNS-PARVIS 2009, 25-31.

60. I.2: ἀπαιτήσοντες κατὰ τὸν ἀκριβῆ καὶ ἔξεταστικὸν λόγον τὴν κρίσιν ποιήσασθαι προσεληλύθεμεν.

61. I.68.3 i II.14.1. MUNIER 2006, 23: «Considérée du point de vue de la rhétorique antique, l'*Apologie* de Justin relève du genre judiciaire ».

62. I.12.11.

63. I.3.5: ἀναπολόγητον γὰρ λοιπὸν μαθοῦσιν, ἦν μὴ τὰ δίκαια ποιήσητε, ὑπάρξει πρὸς θεόν.

64. VI.

65. «Deo gratias» és la fórmula més freqüent (*Acta dels màrtirs Escil·litans* 17, *Acta del martiri de Maximilià* III.2, *Acta del martiri de Cebrià* IV.3). Hi podem trobar alguna lleugera modificació com «Gratias Christo Deo» (*Acta del martiri d'Eupli* III.3) o «Tibi gratias ago» (*Passió d'Ireneu* V.2).

part dels casos hom hi fa esment de les tres persones de la Trinitat⁶⁶, si bé en algunes ocasions trobem només la referència a Crist⁶⁷ o, encara amb menys freqüència, a Crist i a l'Esperit Sant⁶⁸.

La notícia de la mort dels reus no és acompanyada per cap al·lusió al destí de les seves despulles⁶⁹ (en altres documents, en canvi, som informats que el cos del màrtir obtingué sepultura adequada⁷⁰ o bé que fou objecte d'un tracte ignominiós⁷¹). No hi ha tampoc consignada cap darrera pregària dels condemnats⁷² ni assistim a la realització de cap miracle⁷³, cosa que diferencia aquest text de la majoria d'*Actes*.

III. La lectura de l'*Acta del martiri de Justí i dels seus companys* posa de manifest els punts de contacte existents entre aquest text i altres documents semblants: l'ἄγών entre el representant de l'autoritat i l'acusat més rellevant, la insistència, per part del reu, en la conducta exemplar dels cristians, l'exposició doctrinal, la declaració solemne d'adhesió al cristianisme, l'interrogatori, breu, als acusats considerats com a secundaris en el procés, l'al·lusió a tortures i a execucions, la notificació de la sentència, l'execució dels condemnats i, a manera de cloenda, la invocació a la divinitat. Hom hi observa també alguns elements divergents: la no consignació precisa de les dades processals a l'inici del document, l'absència de miracles, la manca de la darrera pregària dels condemnats i el silenci sobre la sort de les seves despulles, dades que —creiem— no allunyen de manera significativa aquest text del conjunt de les anomenades *Actes dels Màrtirs*.

Paral·lelament, són innegables les coincidències entre aquesta *Acta* i els punts cabdals de la doctrina exposada per Justí en les seves obres: la necessitat de cercar la veritat, la bondat dels cristians, l'ascensió al cel d'aquells que perse-

66. *Acta del martiri de Policarp* XXII.3, *Acta dels màrtirs Escil·litans* 17, *Passió de Perpetua i Felicitat* XXI.11, etc.

67. *Acta del martiri de Pioni* 23, *Acta del martiri d'Apol·loni* 47, *Passió d'Ireneu* 7, etc.

68. *Acta del martiri d'Eupli* II.4.

69. Fem aquesta observació en referència a la versió (Recensio A) que hem utilitzat (vegeu nota 3). En la Recensio B trobem l'al·lusió (VI) a la sepultura dels cossos dels màrtirs 'en un lloc adequat' (ἐν τόπῳ ἐπιτηδείῳ). En la Recensio C (VI.2) se'ns diu que 'uns homes' (ἄνδρες...τινές) tingueren cura d'enterrar-los. En la lectura d'aquestes dues versions hem seguit l'edició de MUSURILLO (1972, 46-61).

70. *Passió de Fèlix* 31, *Acta del martiri d'Eupli* III.3, *Acta del martiri de Maximilià* III.4, etc. De vegades, les restes protagonitzen alguna incidència prèvia a la seva ubicació definitiva: els feligresos del bisbe Fructuós, actuant cadascú pel seu compte, s'enduen les cendres del sant i ell se'ls apareix per a ordenar-los que les retornin 'sense dil·lació' («sine mora»). Cf. *Passió de Fructuós, Auguri i Eulogi* VI.2-3.

71. Potser el cas més emblemàtic és el dels executats a Lió, les cendres dels quals foren llençades al riu (cf. *Acta dels màrtirs de Lió* I.61).

72. Trobem, en canvi, aquesta última oració en força documents. Cf. *Acta del martiri de Conó* VI.4, *Passió de Juli* IV.4, *Acta del martiri de Pioni* XXI.9, etc.

73. La presència del θαῦμα en les seves més diverses modalitats (visions profètiques, suplicis dels quals el cristià surt indemne, bèsties ferotges que no ataquen els condemnats...) caracteritza la gran majoria de textos. N'estan exempts una minoria com l'*Acta del martiri de Marí* o la de Maximilià i la dels Escil·litans.

verin fins a l'ἐκπόρωσις final, la qualitat demiúrgica de Déu, la filiació divina i la *didaskalia* de Crist, l'anunci profètic de la seva missió i la *Parusia*.

Les dades obtingudes en la nostra anàlisi ens indueixen a pensar que les particularitats observades en l'*Acta* del martiri de Justí estan estretament vinculades als seus escrits i a la seva activitat pública com a defensor de la doctrina cristiana. Assumim, doncs, el plantejament d'Eusebi⁷⁴, que vincula l'execució de l'apologeta a la seva obra (entenem per *obra* la producció escrita i la trajectòria vital del nostre personatge). En efecte, per a l'historiador eclesiàstic, 'fou adornat amb un diví martiri' (θείω κατακοσμεῖται μαρτυρίω⁷⁵) l'home que, com a 'excel·lent filòsof' (φιλοσοφώτατος⁷⁶), 'exercia d'ambaixador de la veritat' (ἐπρέσβευεν ἀληθείας⁷⁷), l'home que havia participat en debats en defensa del cristianisme⁷⁸ i que s'havia adreçat als governants sol·licitant-los un veredicta just⁷⁹.

Evidentment, per a Eusebi, existeix una clara relació entre l'obra de Justí i la seva condemna a mort. I, encara que el parer de l'historiador eclesiàstic no pot ser corroborat amb una certesa inqüestionable, sembla lògic pensar que el redactor de l'*Acta* del martiri de Justí i dels seus companys coneixia prou bé la producció de l'apologeta i no era aliè al seu entorn.

BIBLIOGRAFIA

- A. G. A. BISBEE 1983, «The Acts of Justin: a Form-critical Study», *The Second Century* 3, pp. 129-157.
- PH. BOBICHON 2003, *Justin martyr. Dialogue avec Tryphon*, Fribourg.
- P. BROWN 1981, *The Cult of the Saints: its Rise and Function in Latin Christianity*, Chicago.
- H. DELEHAYE 1966², *Les passions des martyrs et les genres littéraires*, Brussel.
- Y. DUVAL 1982, *Auprès des saints corps et âme: l'inbumation «ad sanctos» dans la Chrétienté d'Orient et d'Occident du IIIe au VIIe siècle*, Paris.
- M. EDWARDS 1991, «On the Platonic Schooling of Justin Martyr», *JThS* 42, pp. 17-34.
- J. C. FREDOUILLE 1990, «De l'Apologie de Socrate aux Apologies de Justin», in J. GRANAROLO (ed.), *Hommage à René Braun*, Nice, vol. II, pp. 1-22.
- S. GRAU 2008, «Modelos de conversión e iniciación a la filosofía», *Nova Tellus* 26.2, pp. 67-102.
- S. A. HARVEY 2011², «Martyr Passions and Hagiography», in S. A. HARVEY; D. G. HUNTER (edd.), *The Oxford Handbook of Early Christian Studies*, Oxford, pp. 603-627.

74. H.E. IV.16.

75. IV.16.1.

76. IV.16.2.

77. IV.16.1.

78. *Ibid.*

79. H.E. XI.11-XII.1.

- A. HILSHORT 1995³, «Acta Iustini», in A. A. R. BASTIAENSEN (ed.), *Atti e passioni dei martiri*, Milano, pp. 49-57.
- G. A. A. KORTEKAAS 1995³, «Acta Phileae», in A. A. R. BASTIAENSEN (ed.), *Atti e Passioni dei martiri*, Milano, pp. 245-315.
- G. LANATA 1973, *Gli atti dei martiri come documenti processuali*, Milano.
- P. MARAVAL 2004², *Lieux saints et pèlerinages d'Orient: histoire et géographie des origines à la conquête arabe*, Paris.
- P. MARAVAL 2010, *Actes et passions des martyrs chrétiens des premiers siècles*, Paris.
- D. MINNS-P. PARVIS 2009, *Justin: Philosopher and Martyr*, Oxford.
- C. MOSS 2012, *Ancient Cristian Martyrdom: diverse Practices, Theologies and Traditions*, London.
- CH. MUNIER 2006, *Justin. Apologie pour les chrétiens*, Paris.
- H. MUSURILLO 1972, *The Acts of the Christian Martyrs*, Oxford.
- E. REBILLARD 2017, *Greek and Latin Narratives about the Ancient Martyrs*, Oxford.
- V. SAXER 1980, *Morts, martyrs, reliques en Afrique chrétienne aux premiers siècles*, Paris.
- H. R. SEELIGER-W. WISCHMEYER 2015, *Märtyrer-Literatur*, Berlin – München - Boston.
- J. C. M. VAN WINDEN 1971, *An Early Christian Philosopher. Justin Martyr's Dialogue with Tryphon, Chapters one to nine*, Leiden.